

quaderns

CJ
x25

JESÚS, JUDES, da VINCI...

142

Xavier Alegre

JESÚS, JUDES, DA VINCI...

Xavier Alegre, sj.

1. APROXIMACIÓ ALS EVANGELIS APÒCRIFS	
1.1. Què són els Apòcrifs	3
1.2. La seva aparició	4
1.3. Dos tipus d'Apòcrifs	5
2. APÒCRIFS DEL NAIXEMENT I DE LA INFÀNCIA DE JESÚS	
2.1. Característiques generals	6
2.2. Uns Evangelis molt populars	7
2.3. Exemples concrets	8
3. ELS EVANGELIS GNÒSTICS DE NAG HAMMADI	
3.1. Trets generals de la Gnosi	11
3.2. L'Evangelí de Tomàs	13
3.3. Exemples concrets	14
3.4. L'Evangelí de Maria [Magdalena]	15
3.5. L'Evangelí de Felip	16
3.6. L'Evangelí de Judes	18
3.6.1. Contingut	19
3.6.2. Credibilitat històrica de l'Evangelí de Judes	20
4. CONTRASTOS	
4.1. Naixement del "gènere literari" Evangelí	22
4.2. La gran aportació de Marc	22
4.3. L'aportació de Mateu	23
4.4. L'aportació de Lluç	23
4.5. L'aportació de Joan	24
4.6. Judes en els Evangelis canònics	25
Apèndix: La fixació del cànon neotestamentari	25
CONCLUSIONS	28
NOTES	31

El dia 20 del passat mes de juliol, un text tan poc amè com l'*Evangelí de Judes* figurava per sisena setmana consecutiva entre els deu llibres més venuts. Les vendes d'*El codi Da Vinci*, una novel·la distreta i una pèssima pel·lícula, són in comptables. És això senyal d'un valor intrínsec, d'una curiositat ben excitada o de la indefensió i vulnerabilitat del ciutadà mig davant dels llançaments mediàtics? En aquest Quadern intentarem aportar dades per a una resposta.

Xavier Alegre, s.j. és professor de Nou Testament de la Facultat de Teologia de Catalunya i de la UCA de San Salvador. Membre de Cristianisme i Justícia

INTERNET: www.fespinal.com • Dibuix de la portada: Roger Torres • Edita CRISTIANISME I JUSTÍCIA • R. de Llúria, 13 - 08010 Barcelona • tel: 93 317 23 38 • fax: 93 317 10 94 • info@fespinal.com • Imprimeix: Edicions Rondas S.L. • ISSN: 0214-6495 • ISBN: 84-9730-142-0 • Dipòsit Legal: B-18.078-2006 • Agost 2006

1. APROXIMACIÓ ALS EVANGELIS APÒCRIFS

1.1. Què són els Apòcrifs

Entre els quatre evangelis i els anomenats apòcrifs hi ha dues diferències notables. Una d'antiguitat i l'altra de contingut (de manera que les diferències notables que tenen els quatre evangelis són secundàries). Veiem-les breument:

A) La paraula “apòcrif” significa “ocult”. Hom va anomenar *Apòcrifs* a aquests evangelis, perquè apareixen força més tard que els evangelis del Nou Testament, i calia justificar el fet que haguessin estat “amagats” tant de temps.

Pel que els especialistes han pogut esbrinar, la majoria dels apòcrifs trobats fins ara van aparèixer en la seva llengua original, el grec, a finals del segle II i, sobretot, al segle III (i alguns en el IV o més tard). L'anomenat *Evangeli de Judes* segurament va ser escrit vers l'any 180. Per explicar aquesta aparició tardana es va recórrer a la ficció que durant un temps van estar “ocults”, amagats. Per això es van conèixer més tard.

B) Una altra característica dels *Apòcrifs* és que no transmeten els ensenyaments *públics* de Jesús, com els

Evangelis del Nou Testament, sinó un altre *ensenyament, privat, esotèric, elitista*, que Jesús només hauria comunicat a un personatge privilegiat, a qui estimava més que als altres (en això imiten l'Evangelí de Joan). Aquesta seria una altra raó per explicar perquè s'havien donat a conèixer tant tard. Però dels continguts en parlarem després.

L'atribució a algun autor famós (o "*pseudonímia*") era freqüent en la literatura bíblica i en la literatura jueva d'entre els segles III a.C. i I d.C. Utilitzà aquest procediment el llibre bíblic de Daniel. I, entre els "apòcrifs jueus", El primer *Llibre d'Henoc*¹, el segon *Llibre de Baruc*², o el quart *Llibre d'Esdres*. Els dos darrers són "Apocalipsis" jueus escrits a la mateixa època que l'*Apocalipsi de Joan*.

Tots els personatges als qui s'atribueix algun "evangelí apòcrif" ja eren familiars i significatius entre els cristians pels relats dels Quatre Evangelis. En concret, s'han trobat evangelis de Maria Magdalena o d'apòstols com Tomàs, Pere, Mateu o Judes, i de Jaume el Menor, el líder de l'Església mare de Jerusalem, a qui sant Pau, en la carta als Gàlates 1,19 anomena "el germà del Senyor".

Les revelacions de Jesús que cadascun d'aquest apòcrifs pretén transmetre són molt diferents entre si (prescindint dels apòcrifs de la Nativitat). Això els distingeix clarament dels Evangelis del Nou Testament. Però és comú a molts d'aquests apòcrifs, anomenats *evangelis gnòstics*, l'interès pel coneixement espiritual, pel coneixement autèntic de si mateix, que Jesús ajudava a descobrir, a despertar, en el més profund del propi

ésser. Jesús és font de salvació per aquest coneixement i no perquè hagi entregat la seva vida fins la creu. Un altre tret significatiu comú a la majoria dels apòcrifs és que menyspreen la creació i el cos material.

Si situem l'*Evangelí de Judes* en el marc dels apòcrifs, el seu descobriment i contingut no resulten innovadors, en contra del que la propaganda mediàtica ens vol fer creure. Per això, és bo que coneguem millor, i en la seva globalitat, els apòcrifs.

1.2. La seva aparició

En la tradició religiosa de les Esglésies cristianes, no només van aparèixer els Quatre Evangelis del Nou Testament. També van aparèixer altres "evangelis" que les grans Esglésies no van reconèixer que fossin fidels a allò que podem saber històricament de Jesús de Natxaret.

El fet d'haver trobat els Evangelis Apòcrifs és històricament positiu, ja que ens ha permès descobrir que, ben aviat, el cristianisme va ser tan plural i controvertit com el que ara vivim nosaltres. Ja se sabia de la seva existència per les crítiques que en fan els escriptors eclesiàstics dels primers segles del cristianisme. Però la majoria no havien estat trobats, ni tant sols en traduccions, sobretot els evangelis qualificats com "gnòstics". La seva descoberta és relativament recent³.

L'any 1945, uns pastors àrabs van trobar casualment a Nag Hammadi (indret desèrtic d'Egipte) tota una biblioteca d'escrits gnòstics, amagats en àmfores. Alguns d'aquests textos es van

perdre en part, o van quedar un xic deteriorats, perquè els seus descobridors no van ser conscients del seu valor. L'*Evangelí de Judes*, trobat més tard també a Egipte, no gaire lluny de Nag Hammadi, podria haver format part d'aquesta biblioteca. Això explicaria les seves semblances amb alguns dels escrits de Nag Hammadi, ja publicats de feia temps i traduïts a diverses llengües⁴.

1.3. Dos tipus d'Apòcrifs

Fonamentalment, els Evangelis Apòcrifs trobats al llarg del temps són de dos tipus. Uns de més populars i no tan antics com els del segon grup (amb l'excepció del *Proto-evangelí de Jaume*). D'entre tots, els més famosos són coneguts com *Apòcrifs de la nativitat i de la infància de Jesús*. Fa temps que eren coneguts i que havien estat publicats⁵.

Els altres són els anomenats *Evangelis gnòstics*. Més elitistes, més intel·lectuals i, en general, més antics que els del grup anterior. Però menys antics que els Quatre Evangelis. “*Gnòstics*” és una paraula d'origen grec (llengua comuna de les primeres Esglésies cristianes), que significa “els coneixedors”, perquè per ells, el que salva l'ésser humà és el “coneixement” (*Gnosi*). És un nom que es va mantenir, encara que el cristianisme aviat es va inculcar en altres llengües, com el siríac, l'armeni, el copte o el llatí.

Són molt diversos, però solen tenir en comú que no narren la vida i les paraules públiques de Jesús —que el van dur a la mort en creu— sinó que contenen paraules “secretetes”, deslligades de la seva vida, que Jesús va comunicar només a persones privilegiades. Per això:

- 1) No valoren el compromís de Jesús pel Regne de Déu i els pobres.
- 2) No valoren la seva encarnació, que el va dur a ser autènticament humà.
- 3) No valoren la creu real, expressió de la seva entrega per amor a la humanitat fins donar la vida per salvar-la.
- 4) No valoren el compromís ètic que implica el seguiment de Jesús.

Sembla ser que el grec —llengua original dels Quatre Evangelis Canònics i de tot el Nou Testament— ho va ser també dels Apòcrifs (en gran part escrits a finals del segle II o al III). Però de la majoria d'aquests evangelis apòcrifs no se n'han trobat els textos grecs originals, ni còpies antigues i fidedignes, com passa amb els Quatre Evangelis del Nou Testament. Només ens han arribat *traduccions posteriors*, que solen datar-se entre finals del segle III i començaments del segle IV. Això val també per l'*Evangelí de Judes*, que s'ha trobat en una traducció copta de finals del segle III o d'inicis del IV, encara que el seu original deuria ser grec i escrit vers l'any 180 d.C.

2. APÒCRIFS DEL NAIXEMENT I DE LA INFÀNCIA DE JESÚS

Ja hem parlat del caràcter popular d'aquest grup d'apòcrifs. De fet, molts cristians ignoren d'on vénen mil tradicions que els són familiars i que no es troben en el Nou Testament, sinó que apareixen en aquests apòcrifs.

2.1. Característiques generals

D'entre tots, caldria destacar-ne tres, per la influència que van tenir en la pietat popular: el *Protoevangeli de Jaume* que, per les referències que trobem en els escriptors eclesiàstics antics, probablement va ser escrit al segle II, en tot cas no després del segle IV; l'*Evangelí del Pseudo-Mateu*, segurament de mitjans del segle VI d.C.; i l'*Evangelí de la*

Nativitat de Maria, que és posterior, perquè depèn dels dos anteriors. Tots tenen en comú que volen omplir les llacunes d'informació sobre el naixement i la infància de Maria i de Jesús que deixen obertes els Quatre Evangelis.

Els Evangelis Canònics no diuen res de la infantesa de Maria. Només Mateu i Lluc parlen del naixement de Jesús, i són molt sobris, molt teològics, en les poques dades que aporten (Lluc

narra a més un episodi significatiu de la seva infància: el nen perdut i trobat al Temple, 2,39-52).

A la pietat popular això li va semblar insuficient. Tenia interès per conèixer moltes més coses. Aquesta *ànsia de saber més* (que avui continua alimentant la indústria mediàtica sobre els nostres ‘famosos’), és la que volen satisfer els Apòcrifs de la infància. És comú a tots ells —a diferència dels canònics— el seu gust, més aviat ingenu i popular, *per destacar l’actuació meravellosa de Déu* (o de Jesús), en aquesta etapa del nen Jesús.

També sobresurt l’afany per explicar la infantesa de Maria (destacant, fins a nivells inversemblants, tot allò que tingui que veure amb una infantesa normal), i per defensar la seva virginitat perpètua. Això darrer és el que passa en el *Protoevangeli de Jaume* (XX 1-4), que narra que la llevadora va voler comprovar amb la mà si Maria continuava essent verge després del part. La mà se li va carbonitzar, però se li va curar quan després va agafar el nen.

Tots aquests apòcrifs es distingeixen per la seva imaginació creadora, oriental, ingènua i meravellosista, amb una preferència pels trets llegendaris, fantàstics, amb els quals creu que es destaca el poder sobrenatural de Déu i el de Jesús. O per fomentar un tipus determinat de pietat mariana aliena al Nou Testament, que oferia una imatge molt més humana de Maria, destacant la seva gran fe (només cal veure la Maria que pinta Lluc).

Si les Esglésies cristianes no els van acceptar com a “canònics”, va ser degut, no només al fet que la gran majoria són

tardans, sinó sobretot, perquè la imatge de Déu i de Jesús que presenten, destaca tant els trets meravellosos, poc concordants amb la humanitat de Jesús, que contradiu la manera de fer de Déu tal com la narren els evangelis canònics. En aquest sentit, fomenten una concepció falsa o poc adequada de Déu i de la seva actuació en el món. Per això, les Esglésies no els reconegueren com a inspirats per Déu.

En canvi, van tenir molt d’èxit entre els grups que negaven que Jesús fos realment humà. I van aprofitar la ignorància del poble senzill (i, a voltes, també del clergat), per fomentar uns imatges de Jesús i de Maria que no són les imatges revelades per Déu.

2.2. Uns Evangelis molt populars

És interessant constatar la gran popularitat d’aquests apòcrifs entre la gent senzilla, perquè molts detalls, que només es troben en els apòcrifs, són els que romanen en l’imaginari popular.

Per exemple, els noms dels pares de Maria (Joaquim i Anna: veure el *Protoevangeli* I-II); el bou i la mula a prop del pessebre (*Pseudo-Mateu* XIV); el nom dels tres mags, Melcior, Gaspar i Baltasar, caracteritzats com a reis (*Evangeli armeni de la infància* V 10, un text que sembla ser posterior a l’*Evangeli àrab de la infància*); la festa de presentació de Maria en el Temple (*Protoevangeli* VII); la llegenda que diu que Josep era vell i vidu, però que, quan va anar al Temple amb els altres homes per veure a qui elegia Déu com l’espòs de la Verge Maria, només de la seva vara va sortir un colom, la qual co-

sa el va confirmar com l'escollit per Déu per protegir la virginitat de Maria.

Aquest relat, a més d'assegurar la virginitat de Maria, abans, durant i després del part (idea que no es troba en el Nou Testament), explicaria el fet, escandalós per alguns, que en el Nou Testament es parli dels germans i germanes de Jesús, que no serien fills de Maria, sinó del primer matrimoni de Josep (*Protoevangeli IX, 1-2*).

Les cites que oferim abans de tancar

aquest apartat, ajudaran a comprendre per què aquests "evangelis" no van ser considerats com a inspirats per Déu. O bé ofereixen una imatge poc humana de Maria. O bé destaquen de manera excessivament miraculosa i poc en concordança amb la humanitat real de Jesús, l'actuació extraordinària de la naturalesa en el naixement i infància del nen. O bé presenten una visió inhumana del nen Jesús que deixa secs, morts, als nens que el molesten quan juga.

2.3. Exemples concrets

Amb aquestes mostres n'hi ha prou per comprendre quin és, en general, el tarannà d'aquests evangelis apòcrifs del naixement i la infància de Jesús, i el motiu de la seva no consideració com inspirats per Déu per part de les Grans Esglésies:

I Maria era l'admiració de tot el poble; perquè tenint només tres anys, caminava amb una passa tan ferma, parlava amb una perfecció tal i s'entregava amb tant de fervor a les alabances divines, que ningú la tindria per una nena, sinó més aviat per una persona gran. Era, a més a més, tan assídua en l'oració como si tingués ja trenta anys. El seu rostre era resplendent com la neu, de manera que amb dificultat hom podia posar en ella la mirada. (...) Aquesta era la norma de vida que s'havia imposat [als tres anys!]: des de la matinada fins a l'hora de tèrcia feia oració; des de tèrcia fins a nona s'ocupava en les seves feines; des de nona en endavant consumia tot el temps en oració fins que es deixava veure l'àngel del Senyor, de les mans del qual rebia l'aliment (*Pseudo-Mateu VI 1-2*).

Josep llençà la destal i sortí també a trobar-los. I es van presentar tots plegats al gran sacerdot amb les vares. El gran sacerdot recollí les vares, entrà al temple i es posà a pregar. Acabada la pregària, prengué les vares, sortí i els les tornà. Però a les vares no hi havia cap senyal. Josep recollí la darrera vara. Aleshores de la vara va sortir-ne un colom que es posà sobre el cap de Josep. El sacerdot li digué: "Josep, Josep, t'ha tocat en sort de prendre sota la teva custòdia la verge del Senyor perquè la hi guardis". Josep replicà: "Jo tinc fills i sóc vell, però ella és joveneta. Seré la riota dels fills d'Israel." (*Protoevangeli IX, 1*).

Es van aturar al lloc de la cova. Un núvol fosc la cobria. La llevadora digué: "Avui la meua ànima ha estat enaltida, perquè els meus ulls han vist coses meravelloses, car ha nascut la salvació per a Israel". Tot d'una, el núvol s'anà retirant de la cova, i aparegué dins la cova una llum tan gran que els ulls no la podien suportar. Al cap de poc, aquella llum s'anà retirant fins que aparegué un nadó, el qual es girà a prendre el pit de la seva mare Maria.

La llevadora exclamà: “Quin dia més gran per a mi el d’avui, perquè he contemplat aquesta meravella mai vista!”. (*Protoevangeli XIX 2*).

En la fugida a Egipte: “Semblantment els lleons i els lleopards l’adoraven i els acompanyaven pel desert. Onsevulla que anessin Maria i Josep, ells els precedien ensenyant-los el camí. I inclinant el cap adoraven Jesús.” (*Pseudo-Mateu XIX 1*).

Maria s’assegué i, mirant la copa de la palmera, la va veure tota carregada de dàtils. Llavors digué a Josep: “Si pogués ser, com m’agradaria de tenir alguns dàtils d’aquesta palmera!” “Trobo estrany que diguis això”, li replicà Josep. “No veus com és d’alta, aquesta palmera? I tu penses menjar-ne els dàtils? A mi em preocupa més la manca d’aigua: ja no ens en queda en els odres, i no tenim d’on heure’n per a satisfer la nostra set i la del bestiar”. Llavors l’infant Jesús, que seia rialler a la falda de la mare, diu a la palmera: “Arbre, vincla’t, que amb els teus dàtils has de refer la meva mare”. A aquestes paraules, la palmera vinclà tot d’una la seva copa fins als peus de Maria. I van collir-ne prou dàtils per a alimentar-se’n tots. (*Pseudo-Mateu XX 1-2*).

Va succeir això després de la tornada d’Egipte. Es trobava Jesús a Galilea, acabats de complir els seus tres anys, i jugava un dia amb altres nens al costat del llit del Jordà. Es va asseure i va fer set bassiols de fang. En ells hi va obrir altres set canals pels quals, amb només el seu mandat, feia discórrer l’aigua del corrent, i després la deixava sortir. Però un d’aquells nois, fill del diable, va tancar, per enveja, els orificis que donaven entrada a l’aigua als bassiols i va espatllar l’obra de Jesús. Aquest li va dir: “Ai de tu, fill de la mort, fill de Satanàs! T’atreveixes a desfer el que jo acabo de construir?” I al moment va quedar mort el xicot. (*Pseudo-Mateu 16,1*).

3. ELS EVANGELIS GNÒSTICS DE NAG HAMMADI

El segon grup, el dels Evangelis gnòstics, presenta un altre tipus d'espiritualitat, també molt diferent de la dels canònics. Per nosaltres tenen un interès afegit, ens fan veure que el cristianisme primitiu va ser molt plural i que, al costat de les grans Esglésies cristianes, hi havia altres grups cristians que proposaven una fe diferent, perquè no els agradava la fe de l'Església, ni el que ensenyen els evangelis de *Marc, Mateu, Lluc i Joan*.

Però no tot és negatiu en els evangelis gnòstics. Reaccionen, encara que ho facin de manera desmesurada:

1) Contra una excessiva jerarquització de l'Església, que pren, cada vegada més, com a punt de referència l'estructura patriarcal de l'Imperi Romà.

2) Contra la marginació progressiva de les dones en l'Església, que ja co-

mençava a aparèixer en algun escrit tardà del Nou Testament (veure 1 Timoteu 2, 11-15). Els gnòstics, en canvi, inspirant-se potser en l'*Evangelí de Joan*, on les dones desenvolupen un clar paper teològic i pastoral, els donen un gran protagonisme eclesial.

3) Contra una resposta superficial al problema del mal al món. Un altre tret

positiu és la seva inquietud per aquest problema, encara que la solució que proposen no sigui adequada.

Malauradament, ni les grans Esglésies van saber descobrir els punts positius que podien tenir les crítiques d'aquests grups, ni ells van fer esforços especials per dialogar amb les grans Esglésies.

3.1. Trets generals de la Gnosi

Dos fets concrets revifien avui el nostre interès per l'estudi del gnosticisme que va florir en els segles II i III d.C.

D'una banda, les tendències gnòstiques tornen a interessar, com als inicis del cristianisme. No es tracta només d'una "moda" intel·lectual, sinó que, com ja va succeir fa quasi 2000 anys, és conseqüència de determinades circumstàncies polítiques, econòmiques, socials i religioses. És una manera d'intentar compensar la duresa de la vida en aquest món, de *trobar consol, sense que calgui encarregar-se de la transformació d'un món ple d'injustícia*.

D'altra banda, ens interessa avui la seva reacció contra la manera com les grans Esglésies cristianes d'aquells segles van encarnar la fe. Car, en el fons, qüestionen la pretensió de les grans Esglésies de gaudir en exclusivitat de l'autoritat apostòlica per a interpretar i administrar l'experiència religiosa (cristiana) i per interpretar el llegat del Senyor Jesús, devaluant, consegüentment, el paper i la corresponsabilitat de tota la comunitat. No és casual que la gnosi i el gnosticisme cristià florissin precisament quan l'estructuració jeràr-

quica de les Esglésies es consolida en la seva triple dimensió de bisbes-sacerdots-diaques: ja que per l'Església catòlica només ells —en tant que legítims per la successió apostòlica— són els garants de la fidelitat a la tradició original, fundadora del cristianisme. Mentre que, pels cristians gnòstics, "la invenció creativa original era la marca d'aquell que es tornava espiritualment viu", i "a qualsevol que es limités a repetir les paraules del mestre se'l considerava immadur", ja que "qualsevol que rebí l'esperit es comunica directament amb el diví" (E. Pagels, *Los Evangelios Gnósticos*, Barcelona 1982, p. 59).

El que està en joc, doncs, és *qui interpreta i administra de manera adequada i amb autoritat la revelació de Jesús de Natzaret* que ens ha arribat, inicialment, a través dels seus companys i companyes. Segons Pagels, la resposta que donen a aquesta pregunta Valentí (un dels grans pensadors gnòstics, i que va arribar a Roma l'any 140 d.C.) i els seus seguidors, és la següent:

"Argüiren que només l'experiència pròpia ofereix el criteri últim de la veritat, tenint prioritat enfront de qualsevol testimoni de segona mà i de tota tradició, fins i tot la tradició gnòstica! Van celebrar totes les formes d'invenció creativa com a prova que una persona ha passat a estar espiritualment viva. Segons aquesta teoria, l'estructura de l'autoritat mai pot quedar fixada a un marc institucional: ha de seguir essent espontània, carismàtica i oberta". (*Los evangelios gnósticos*, p. 66).

És important, doncs, per a aquests grups, destacar el valor del coneixement creador, per això aquest moviment rep

el nom de *Gnosi*. El nom de “gnòstics”, com ja he indicat, es deu, segons l’antic escriptor eclesiàstic Hipòlit, al fet que el grup dels anomenats “naasens” (o seguidors de la Serp) “es van autoanomenar gnòstics”, proclamant-se els únics posseïdors del coneixement (*gnosi*) profund”.

Específic de la “*gnosis*” és la tesi que *la salvació s’aconsegueix pel coneixement*. Però no per un coneixement qualsevol, sinó per un coneixement que és superior als sentits, a la raó i a la fe. Un coneixement que no posseeixen tots els mortals, sinó només aquelles persones que han estat agraciades per una *guspira de llum divina* després de Déu i tancada a la presó del cos. Per aquest motiu s’autoanomenen “pneumàtics” (“espirituals”: de la paraula grega *Pneuma*, que vol dir “esperit”). Com assenyala M. Guerra⁶, la *Gnosi* “... consisteix en una introspecció psicològicoreligiosa, a vegades amb connotacions “místiques”, de l’home en la seva pròpia interioritat, generalment mitjançant la resposta a la triple pregunta: ‘D’on he vingut, on sóc, on vaig?’, o també ‘Qui era, qui sóc, qui seré?’. Per això, en el gnosticisme antic, la ‘revelació’ és un missatge que ve de dalt, capaç de ‘despertar’ al ‘pneumàtic espiritual’, és a dir, al gnòstic, fent-lo adonar que el seu ‘esperit’ és superior a la matèria, que no prové del món inferior o material, sinó del pleromàtic o diví, i que a ell ha de retornar. La ‘revelació gnòstica’ consisteix en ‘experimentar’ la dignitat no de la persona humana, sinó d’un dels seus components: ‘l’esperit’, així com l’excelsitud del seu origen i el seu destí... Per això no donen importància al con-

tingut objectiu de la revelació divina. Per això la *gnosi* és un ‘coneixement salvador’ en tant que aquest coneixement és capaç de fer conscient l’esperit humà del seu destí transcendent, d’alliberar-lo de la seva situació present en el cos i en el món, així com de col·locar-lo en la seva situació definitiva després de la seva mort”.

En un ambient de persecució —facilitat pel compromís a favor de la justícia, propi dels evangelis canònics, sobretot dels sinòptics— és comprensible que uns evangelis, com els gnòstics, gaudissin fàcilment de simpatia entre les persones que no veien bé oposar-se als poders establerts. El seu espiritualisme i ocultisme evitava que fossin descoberts i denunciats a l’Imperi com a elements políticament perillosos.

Finalment, un dels problemes que més preocupaven als “gnòstics” —i que continuen preocupant-nos avui— és l’existència del mal al món. La resposta gnòstica implica un cert dualisme. Per ells, el Déu suprem és transcendent, llunyà, impersonal i inactiu (rep diferents noms: Pare, Transcendent, Amor, Abisme, Pre-Pare, etc.). Per això no intervé en la creació de la matèria o en la formació del món, ni en el seu govern, ni en la vida dels éssers humans, ni en la història de la humanitat. No hi intervé, ni pot intervenir-hi, ja que, si ho fes, es contaminaria, es tornaria dolent, deixaria de ser diví, ja que la matèria és el mal. Així, no se’l pot culpabilitzar perquè el món vagi tant malament.

Com expliquen, aleshores, l’origen del món? Amb diferents matisos, i segons els grups, ho expliquen així: Déu, el Transcendent, el totalment Descone-

gut, per una decisió absolutament lliure, decideix comunicar-se per gràcia. A partir d'aquesta decisió, comença l'emissió descendent dels "eons" (períodes de temps, eternitat): designació genèrica de les entitats o personificacions de l'àmbit superior o pleromàtic⁷ que van emanant de Déu.

Cada "eó" procedeix de la divinitat per emanació i emparellament (masculí-femení): *Déu-Gràcia*, *Abisme-Silenci*, *Enteniment-Veritat*, *Paraula-Vida*, *Home-Església*, etc., fins a completar l'"ogdóada", els "quatre parells d'eons" (o els dotze parells, segons altres sistemes). Aquesta comunicació de Déu pot seguir, multiplicant-se. En aquest procés, l'element femení de la parella —i, sobretot, la "mare"— té molta importància. En alguns sistemes, al costat del Pare innombrable, en el procés de generació dels "eons", hi ha el principi femení, la mare, anomenada també *Barbelo* (que pot ser identificada amb l'Esperit).

En aquest supòsit, el món material no és obra de Déu, sinó del Demiürg i de la Saviesa i és, per tant, dolent. El Demiürg rep noms diferents segons les escoles (Arcont, Ialdabaot, Saclas, Samael) i és, sovint, identificat amb el Déu de l'Antic Testament i contraposat al "Déu bo", suprem (el del Nou Testament, encara que, aleshores, no ens ha creat, ni salvat a través de Jesús).

S'entén, aleshores (com accentua l'*Evangelí de Judes*), que tinguin una visió negativa del cos de la persona humana. I s'entén que la salvació no s'obtingui per l'entrega de Jesús fins a la creu (on "Déu estava reconciliant amb ell al món pecador", 1Cor 5, 17-21), per

tal que la persona, lliure de l'esclavatge del pecat, pugui fer el bé gràcies al do de l'Esperit de Jesús (Rom 8). *La salvació més aviat ve per l'alliberament del cos*, que és la presó de l'esperit, de la llum que té empresonada. Això només ho assoleix "el que sap, el que coneix", com és el cas de Judes, segons l'Evangelí que se li atribueix. Per tant, suposant que la matèria és l'origen del mal, Jesús demana a Judes que l'ajudi a alliberar-se del seu cos, entregant-lo als seus enemics, ja que no és bo que Jesús estigui immers en un cos material.

Per això, segons ells, no hi pot haver autèntica encarnació de Déu. Alguns, fins i tot, arriben a afirmar que el cos de Jesús era només aparent⁸. D'altres afirmen que, en el moment de la creu, Crist, ocult en Jesús, va deixar el seu cos, rient-se dels que creien que l'estaven crucificant. En una concepció d'aquest tipus, no hi ha cap solidaritat autèntica de la Víctima Jesús amb les víctimes d'aquest món... Tot el contrari del que afirmen els Evangelis canònics.

3.2. L'Evangelí de Tomàs

Són molts els escrits que els diversos grups o sectes gnòstiques van produir per defensar les seves doctrines, més o menys evolucionades. Un dels més interessants i més antics, trobat també en la biblioteca de Nag Hammadi, és l'anomenat *Evangelí de Tomàs*, que recull diferents paraules soltes atribuïdes a Jesús, moltes d'elles en formulacions semblants a les que trobem als Evangelis anomenats sinòptics, perquè en "un cop d'ull" (això és el que significa "sinòptic" en grec)

es poden constatar les seves semblances.

El que distingeix l'*Evangelí de Tomàs* dels quatre canònics és que no accepta el model d'Evangelí que es va imposar des de Marc, *situar les tradicions sobre Jesús en el marc de la seva vida, la que el va dur a la mort en creu i a la resurrecció*. Es limita a recollir, simplement, 114 "logia" o paraules soltes de Jesús, totalment al marge de la seva història.

Diverses d'aquestes paraules estan formulades de manera que reflecteixin la teologia gnòstica, com veurem més avall, i tenen poc a veure amb el que coneixem de Jesús pels Evangelis canò-

nics, que semblen anteriors a l'*Evangelí de Tomàs* (encara que és possible que també hagi rebut tradicions orals, semblants a les dels Evangelis sinòptics, però que no penen d'ells).

Un únic exemple (el text del qual veurem més avall). Segons aquest evangelí, la paràbola de l'ovella perduda (Lc 15,3-7; Mt 18,10-14) explica que el pastor va anar a buscar l'ovella perduda, perquè *era la més grassa* i per això la volia més que a les altres. Mateu i Lluc, en canvi, diuen que la va anar a buscar simplement perquè *estava perduda* i Déu no vol que ningú es perdi.

Podem veure, ara, alguns altres textos de l'Evangelí de Tomàs.

3.3. Exemples concrets

"Jesús ha dit: "Si els qui us guien diuen: Mireu, el Regne és en el cel, aleshores els ocells del cel us passaran al davant ; si us diuen : És en el mar, aleshores els peixos us passaran al davant. Tanmateix, el Regne és dins de vosaltres i és fora de vosaltres. Quan us conegueu a vosaltres mateixos, aleshores sereu coneguts i sabreu que sou fills del Pare vivent. I si no us coneixeu a vosaltres mateixos, aleshores us trobeu en la indigència, sou la indigència." (Paraula 3)

"Jesús veié uns nadons que mamaven i digué als seus deixebles : " Aquests nadons que mamen s'assemblen a aquells qui entren en el Regne." Ells li digueren: "Aleshores, si ens fem petits, entrarem en el Regne?" Jesús els digué: "Quan de dos en feu un, i quan feu el de dins com el de fora, i el de fora com el de dins, i el de dalt com el de baix, i quan feu, mascle i femella, una sola cosa, a fi que el mascle no sigui mascle i la femella no sigui femella; quan fareu ulls en lloc d'un ull, una mà en lloc d'una mà, un peu en lloc d'un peu i una imatge en lloc d'una imatge, aleshores entrareu (en el Regne)". (Paraula 22)

"Jesús ha dit: "Si us diuen: Vosaltres, d'on sortiu?, digueu-los: Nosaltres venim de la llum, del lloc on la llum surt d'ella mateixa; ella s'ha enlairat i s'ha revelat en llur imatge. Si us diuen; Vosaltres, qui sou?, digueu: Nosaltres som els fills i som els elegits del Pare vivent. Si us pregunten : Quin és el signe del vostre Pare que està en vosaltres?, digueu-los: És un moviment i un repòs". (Paraula 50)

"Jesús ha dit: "El regne s'assembla a un pastor que tenia cent ovelles. Una d'elles, al més grassa, s'extravià. Deixà les noranta-nou i cercà únicament aquella fins que la trobà. Després d'aquest sofriment, digué a l'ovella: "T'estimo més que a les noranta-nou". (Paraula 107)

“Simó Pere digué: “Que Mariham se’n vagi d’entre nosaltres, car les dones no són dignes de la vida.” Jesús digué: “Heus ací que jo la guiaré per fer-la mascle, per tal que ella també esdevingui un esperit vivent semblant a vosaltres, mascles. Car tota dona que es faci mascle entrarà en el Regne dels cels”. (*Paraula* 114)

3.4. L’Evangeli de Maria [Magdalena]

Per l’interès que ha despertat *El codi Da Vinci*, amb les seves afirmacions sobre un hipotètic matrimoni de Jesús i Maria Magdalena i el fill que tingueren en comú, direm un parell de coses sobre els Evangelis gnòstics de *Maria* i de *Felip*, ja que Dan Brown, l’autor de la novel·la, diu que les seves afirmacions estan fonamentades històricament per aquests dos evangelis.

Comencem amb l’*Evangeli de Maria*, l’original grec del qual va ser escrit, probablement, a la segona meitat del segle II. A cap lloc d’aquest Evangeli es diu que Maria Magdalena va ser l’esposa de Jesús, ni que tingués un fill d’ell. Sí que s’indica, en canvi, que Maria Magdalena és la deixebra preferida de Jesús. En aquest tret s’assembla als altres Evangelis gnòstics que, per donar ‘legitimitat’ al seu escrit, l’atribueixen a un Apòstol, que seria, aleshores, el preferit del Senyor.

D’acord amb les tendències gnòstiques ja comentades, aquest evangeli cerca devaluar l’autoritat de Pere a favor d’una altra figura alternativa —en aquest cas Maria Magdalena— que seria la deixebra preferida de Jesús, la receptora de les seves revelacions privilegiades. Això suposa el següent text, que apareix després que Maria hagi explicat algunes de les seves visions:

“Després de dir tot això, Mariham romangué en silenci, atès que el Salvador havia parlat amb ella fins aquí. Aleshores Andreu respongué dient als germans: “Digueu el que us sembla d’això que ha dit. Jo, per la meua part, no crec pas que el Salvador hagi dit totes aquestes coses. Certament, aquestes doctrines són ben estranyes”. Pere respongué i parlà en el mateix sentit, i els interrogà respecte al Salvador: “És que ha parlat amb una dona sense saber-ho nosaltres i no pas obertament? Hem de capgirar-nos i escoltar-la tots? És que l’ha preferida a nosaltres?” Aleshores Mariham plorà i digué a Pere: “Pere, germà meu, què penses? Creus que jo he pensat aquestes coses tota sola o que menteixo respecte del Salvador?” Leví prengué la paraula i digué a Pere: “Pere, des de sempre has estat impetuós. Ara et veig exercitant-te contra una dona com si fos un adversari. Però si el Salvador la féu digna, qui ets tu per a rebutjar-la? Ben cert que el Salvador la coneix perfectament. Per això l’ha estimada més que a nosaltres”. (*Ev. Maria* 17-18).

En aquest text no s’indica que Maria fos l’esposa de Jesús, sinó tan sols, com en el cas del ‘deixeble estimat’ (a l’*Evangeli de Joan*), o de Judes (a l’*Evangeli de Judes*), que Jesús l’estima més que als altres. Per això li ha comunicat unes revelacions privilegiades que són superiors —això és el que pretén de-

fensar— a les revelacions públiques que trobem en els Evangelis Canònics. A la resta de l'*Evangelí de Maria* no hi ha cap altre text que pugui donar peu a la suposició que Maria Magdalena i Jesús fossin casats.

3.5. L'Evangelí de Felip

És l'altre text en què es basa Dan Brown per afirmar el casament de Maria Magdalena i Jesús. Segons els investigadors, es tracta d'un text clarament marcat pel pensament gnòstic. Com tots els Evangelis gnòstics, està escrit per donar fonament històric i teològic a unes doctrines que no han trobat gaire ressò en les grans Esglésies cristianes. No cal suposar, aleshores, sense més, que allò que aquests evangelis gnòstics afirmen, respongui a dades històriques, fiables des d'una investigació científica seriosa. I més, donat que no són escrits tant antics com els Evangelis Canònics.

Afegim que res en el text permet ni tan sols suposar que hagi pogut ser escrit per l'apòstol Felip. Va ser redactat, probablement, entre la segona meitat del segle II i la primera meitat del segle III, probablement en grec (encara que no coneixem l'original), i la seva teologia està molt influenciada per la del gnòstic Valentí.

Vegem els textos en què es basa Dan Brown per afirmar que aquest Evangelí demostra que Maria Magdalena va ser l'esposa de Jesús i va tenir un fill d'ell. El primer és el següent:

“N'hi havia tres que sempre anaven amb el Senyor: la seva mare Maria, la seva germana i Magdalena, que era anome-

nada la seva companya. La seva germana, la seva mare i la seva companya eren cadascuna una Maria” (*Ev. de Felip* 32).

Del fet que Maria és anomenada aquí “la companya” de Jesús, l'autor d'*El codi Da Vinci* dedueix que això significa que és la seva esposa. I per demostrar-ho, posa en boca de Teabing (un personatge de la novel·la, presentat com a historiador), les següents paraules: “Com li dirà qualsevol estudiós de l'arameu, la paraula *companya*, en aquells dies, significava literalment ‘*cònjuge*’”.

Però aquesta argumentació pateix d'un defecte seriós: aquest evangelí no va ser escrit en arameu, sinó en grec i, per tant, el que la paraula vulgui dir en arameu resulta poc interessant. La paraula grega que s'usa aquí (*koimonós*), pot significar “esposa”, encara que no és la paraula que el grec sol fer servir per designar a l'esposa. Però pot significar també “germana” (en sentit espiritual) o “soci”, company de feina. És la mateixa paraula que usa Lc 5,10 per indicar que Jaume i Joan eren els companys que formaven societat amb Simó per practicar la pesca al llac de Galilea. Ningú prou sensat deduirà d'aquesta paraula que Jaume i Joan eren els companys sexuals de Pere o de Jesús. Amb la paraula sola, per tant, no n'hi ha prou per demostrar que aquest Evangelí vulgui designar Maria Magdalena com l'esposa real de Jesús.

Però hi ha un altre text en el que també es basa Dan Brown per donar com a demostrat que Maria Magdalena era l'esposa de Jesús. És el següent:

“La Sophia denominada “eixorca” és la mare dels àngels. I la companya del [Salvador] és Maria Magdalena. [Crist l’estimava] més que als deixebles [i so-lia] besar-la [a la boca]. Els altres [deixebles s’ofengueren i manifestaren llur desaprovació]. Ells li digueren: “Per què l’estimes més a ella que a tots nosaltres?” El Senyor els respongué: “Per què no us estimo com a ella?” (*Ev. de Felip 55*).

La còpia, en llengua copta, que ha arribat fins a nosaltres, està deteriorada en alguns punts. Les paraules entre claudàtor indiquen la reconstrucció que han fet els especialistes, de la millor manera possible. L’expressió sorprenent és la que afirma que Jesús “besava a Maria Magdalena a la boca”. D’això en dedueix Brown que era la seva esposa.

Però la paraula “boca”, segons els editors científics, no és una paraula segura del text original. A la nota 81 de la pàgina 35 de l’edició de *Los Evangelios gnósticos* que he citat abans en la nostra nota 4, s’indica que la paraula ha hagut de ser restituïda, i que en el seu lloc hi podria haver hagut paraules com “galta” o “front”.

En el món jueu, en el que la dona, si sortia al carrer amb el marit, no anava al seu costat sinó darrera seu, és molt difícil imaginar Jesús besant públicament Maria a la boca, ni encara que fos la seva dona: això pot tenir lloc al Hollywood del segle XX, però no a la Galilea del segle I. Però, encara que a l’original hi constés, efectivament la paraula ‘boca’, ni tan sols això demostraria que s’estigués parlant de Maria com l’esposa, ja que el món gnòstic té una certa predilecció per aquest tipus d’i-

matges simbòliques, moltes d’elles amb connotacions sexuals, sense que això impliqui, ni molt menys, que s’estiguin referint a una relació sexual de Jesús. Pot ser una manera d’expressar simbòlicament la relació íntima, de coneixement espiritual profund, que hi havia entre Jesús i Maria Magdalena.

Hi ha exemples que mostren que aquest llenguatge no és estrany en aquest tipus d’escrits gnòstics. En un altre text en el que ja comencen a aparèixer tendències gnòstiques (em refereixo a les *Odes a Salomó*), s’utilitza un tipus d’imatges que a nosaltres ens resulten impròpies, per expressar la relació profunda, espiritual, entre l’autor i Déu. L’escrit (una col·lecció d’himnes cristians d’inicis del segle II, que té un llenguatge semblant al de l’Evangeli de Joan), conté el següent paràgraf:

“M’oferiren una copa de llet i la vaig beure en la dolcesa de l’amabilitat del Senyor. El Fill és la copa, i el qui ha estat munyit (és) el Pare, i el qui el munyí (és) l’Esperit Sant. Perquè els seus pits eren plens i no era pas convenient que llur llet es vessés inútilment, l’Esperit Sant obrí el seu si i uní la llet dels dos pits del Pare i donà la barreja sense que ho sabessin, i els qui (la) reberen són en la plenitud de la dreta.” (*Oda 19,1-5*).

És legítim concloure que el llenguatge de la gnosi no pot ser pres literalment, i que té un to radicalment diferent tant del que fan servir els Evangelis canònics, com del que imaginem nosaltres.

Tampoc resulta convincent l’afirmació de Dan Brown que Jesús “havia d’estar casat”. Com a mínim això és el que li fa dir en la novel·la al protago-

nista, Robert Langdon, presentat com a professor de Simbologia religiosa de la Universitat de Harvard:

“Jesús era jueu. I el decor social durant aquell temps pràcticament prohibia que un home jueu no es casés. Segons el costum jueu, el celibat era condemnat. (...) Si Jesús no es va casar, com a mínim un dels Evangelis de la Bíblia ho hauria esmentat i hauria donat alguna explicació de la seva condició natural de solteria.”

Quin valor té aquest argument? Què hi ha de veritat en ell? La mitja veritat és a vegades la pitjor de les mentides. És cert que casar-se era el més obvi en el món jueu, complint-se així l'ordre de Gènesis, 1,18 (de pas es facilitava que pogués venir el Messies). Un rabí no podia ser ordenat com a tal si no estava casat (però Jesús no era un rabí ordenat!). Però, encara que casar-se fos el més corrent, no és veritat que no casar-se fos una cosa antinatural, mal vista, prou com per fer que els Evangelis haguessin de justificar el que Jesús no estigués casat. De fet, un profeta tan significatiu com Jeremies no va casar-se. Tampoc Joan el Baptista estava casat. I tampoc la majoria dels essenis del temps de Jesús es casaven, i no provocaven per això les crítiques dels seus contemporanis. Segons Filó d'Alexandria, més aviat eren admirats per aquesta causa.

Per tant, en temps de Jesús, el matrimoni no era obligatori entre els jueus. I si Jesús no es va casar —com tampoc no va tenir casa pròpia i va ser un profeta itinerant—, no per això ho havien d'afirmar de manera explícita els Evangelis canònics. Per altra banda, és

un fet que els Evangelis canònics parlen sense cap dificultat de la família de Jesús (pares i germans). No haurien d'ocultar per cap motiu, aleshores, que Jesús hagués estat casat, sobretot si tenim present que en aquella època les primeres Esglésies cristianes no tenien cap prejudici contra el sexe. De fet, Pere i els altres Apòstols estaven casats.

No sembla, doncs, que aquest Evangelí doni cap fonament a la tesis d'*El codi Da Vinci*.

3.6. L'Evangelí de Judes

En el context on ens han situat la resta dels evangelis apòcrifs, vegem ara l'*Evangelí de Judes*⁹. Encara que no havia estat trobat, sabíem de la seva existència per les crítiques que li va fer sant Ireneu cap l'any 180 en la seva obra *Contra les heretgies*. El fet que sigui un escrit autèntic significa només que pertany a l'època antiga que se li atribueix.

Recordem que aquest “evangelí” va ser trobat accidentalment per uns pagesos a El Minya, Egipte, l'any 1978, un indret proper a Nag Hammadi, i tret il·legalment del país. El 1984 va ser dipositat en un banc de Nova York. A causa d'haver estat tant de temps mal protegit, el manuscrit es va deteriorar i ha perdut una part del text. Per aquest motiu els especialistes l'han hagut de reconstruir el millor que han sabut. Com passa sovint en aquests casos, l'evangelí no du el nom de Judes com a autor, però s'ha pogut deduir, pel seu contingut, que es tracta de l'*Evangelí de Judes*, gràcies a l'esmentada crítica de sant Ireneu, on llegim:

“Diuen que Judes conegué totes aquestes coses i, precisament perquè no-més ell va conèixer tota la veritat més que els altres apòstols, executà el misteri de la traïció. Presenten aquestes invencions anomenant-lo l’Evangeli de Judes”.

3.6.1. *Contingut*

El llibre comença amb les següents paraules “Relat secret de la revelació que Jesús contà en conversa a Judes Iscariot durant una setmana, tres dies abans de celebrar el Trànsit [la Pasqual]”. Es tracta, doncs, d’una revelació secreta, exclusiva de Judes, que seria el deixeble preferit de Jesús. Aquesta revelació el separa dels altres deixebles, com Jesús li indica en un altre text:

“Allunya’t dels altres i et contaré els misteris del regne. És possible que arribis a abastar-lo, però et sentiràs molt afligit. Com que algun altre et reemplaçarà [al·lusió a l’elecció de Maties a Fets 1, 15-26], per tal que els dotze [deixebles] puguin tornar a la plenitud per al seu déu [que, òbviament, per a aquest evangeli, no és el Déu veritable]”.

Però Jesús li anuncia que, encara que serà maleït per molts, ell ascendirà a la [generació] sagrada:

“Jesús respongué i digué: Et convertiràs en el tretzè, i tu seràs maleït per les altres generacions, i tu arribaràs a manar sobre ells. En els darrers dies maleiran la teva ascensió a la [generació] sagrada”.

De Jesús, aquest evangeli diu, per exemple:

“Ell començà a parlar-los sobre els misteris més enllà del món i el que succeiria a la fi. Sovint no s’apareixia als seus deixebles com ell mateix, sinó com un nen”.

“Un dia, estava ell amb els seus deixebles a Judea, i els trobà congregats i en piadosa observança. Quan se’ls hi apropà i els veié donant les gràcies pel pa, va riure. Els deixebles li digueren: Mestre, per què te’n rius de la nostra acció de gràcies? Estem fent el que és correcte. Ell els respongué: No me’n ric de vosaltres. Vosaltres no esteu fent això per pròpia voluntat, sinó perquè és a través d’això com el vostre déu serà lloat. Ells digueren: Tu ets el fill del nostre déu. Jesús els respongué: Com em coneixeu? Certament us dic, cap generació de la gent que està enmig de vosaltres em coneixerà.

Quan els deixebles sentiren això, van començar a enutjar-se i enfurismar-se i a blasfemar en contra d’ell en els seus cors. Quan Jesús s’adonà de la seva falta d’enteniment, els digué: Per què aquesta agitació us condueix a l’odi? El vostre déu que està dins de vosaltres i [...] ha provocat l’odi en les vostres ànimes. Deixeu que qualsevol de vosaltres que sigui prou fort entre els humans manifesti a l’home perfecte i es planti davant meu. Ells li digueren: Tenim la força. Però els seus esperits no es van atrevir a posar-se davant d’ell, excepte Judes Iscariot. Ell es va posar davant Jesús, però no va poder mirar-lo als ulls, i va girar-se. Li va dir: Jo sé qui ets i d’on vénis. Tu vénis del Regne immortal de Barbelo. I jo no sóc digne de pronunciar el nom de qui t’ha enviat. Sabent que Jesús estava reflexionant sobre alguna cosa que el tenia exaltat, Jesús li digué: allunya’t dels altres i jo et diré els misteris del regne. És possible que l’abastis, però hauràs d’assumir un gran tracte”.

En aquest context, explica d'una manera diferent dels Evangelis canònics l'entrega de Jesús per part de Judes: ho fa perquè Jesús vol alliberar-se del cos, que li resulta una càrrega, un impediment (és quelcom de negatiu, no creat per Déu, segons els gnòstics, i cal alliberar-se d'ell per poder arribar a la salvació, com ja hem vist). Per això demana a Judes que l'entregui als seus enemics (el motiu del diner, conegut per la tradició, és esmentat, de pas, al final):

“Els summes sacerdots murmuren, perquè [ell] se n'havia anat a la cambra de convidats per orar. Però alguns escribes es quedaren allà vigilant atentament per arrestar-lo durant la seva oració, perquè tenien por de la gent, que el reconeixien com a profeta. S'aproparen a Judes i li digueren: Què hi fas aquí? Tu ets deixeble de Jesús. Judes els contestà com ells esperaven. I ell va rebre uns diners i els l'entregà”.

3.6.2. *Credibilitat històrica de l'Evangelí de Judes*

Que es tracti d'un text autèntic, és a dir, original i antic, no significa automàticament que sigui veritable o que porti realment fets històrics que no coneixiem fins ara. Pot ser producte de la imaginació del que l'ha escrit o dels interessos del grup, que vol defensar la seva manera d'interpretar Jesús amb aquest escrit. En aquest cas, i per donar-li més autoritat davant dels altres evangelis, els seus autors l'atribuïren a Judes, que seria, segons ells, el deixeble privilegiat de Jesús i el que millor l'hauria conegut. Amb aquest text intentarien defensar les seves doctrines, que resultaven innovadores i s'apartaven de la fe

de les grans Esglésies cristianes de l'època.

Pel que sabem d'aquella època, rere d'aquest evangeli s'hi trobaria una secta gnòstica, coneguda com els caïnians. Aquests (per contraposició a les grans Esglésies, i en concret a l'Antic Testament, que consideraven inspirat per Jahvè, un déu dolent) veneraven, com d'altres sectes de la mateixa tendència, *tots aquells personatges que són mal vistos a l'Antic Testament*: la serp, Caïn, els sodomites, Esaú i després, òbviament, Judes. Amb això justificaven una vida moral que s'apartava força dels canons de les grans Esglésies.

Aquest “evangeli” (com en general els evangelis gnòstics) apareixen en una època en què va florir un tipus de cristianisme elitista i espiritualista —en el sentit negatiu del terme— que es caracteritzava per negar el valor a la creació, obra d'un déu dolent. Per això, alguns d'aquests grups identificaven aquest déu amb el Déu de l'Antic Testament.

Si la creació és dolenta, aleshores el cos humà també ho és. Seguint Plató, el cos és com la presó de l'esperit, de l'ànima. I la salvació consisteix en conèixer aquest fet i, per tant, en alliberar-se del cos, perquè la llum del Déu desconegut, que ha quedat closa en el cos humà, pugui ascendir de nou a Déu i gaudir així de la plena felicitat. D'aquí la paraula grega *gnosi* (“coneixement”). Per això, per aquests grups (que no privilegiaven l'ètica jesuànica, el compromís pels pobres i per la humanització del món) el cos no només no resultava interessant, sinó que era contraproductent.

Si per ells el Déu de la Bíblia era dolent i, a més, volien oposar-se a la fe de les grans Esglésies, és fàcil comprendre que consideressin com a herois a aquells personatges de la Bíblia descrits com a dolents: la serp, Caïn o Judes. I podem entendre també que, per defensar el seu menyspreu al cos, afirmessin que Jesús

encarregà a Judes (que coneixia la gravetat de tenir cos) que el traís i l'ajudés a alliberar-se del cos que l'oprimia.

Per tant, aquest Evangeli no indica res que respongui realment a la veritat històrica. Simplement proposa un tipus de cristianisme *light* però elitista.

4. CONTRASTOS

4.1. Naixement del “gènere literari” Evangeli

Mentre vivien els Apòstols o els deixebles immediats i els primers seguidors de Jesús, no resultava difícil saber, amb certa garantia, si quelcom ho havia dit o fet Jesús. Se'ls ho podia preguntar. El problema es va plantejar quan van començar a morir, la majoria màrtirs. I s'agreujà a mesura que van començar a creure en Jesús comunitats cada vegada, geogràficament, més llunyanes. Com garantir la fidelitat al Jesús verita-

ble, si les comunicacions entre els missioners i les diferents Esglésies no resultaven gens senzilles?¹⁰

4.2. La gran aportació de Marc

El cristià genial que va trobar la manera de garantir la fidelitat a Jesús és anomenat Marc per la tradició, que el considera un deixeble de Pere, encara que la seva teologia és més aviat paulina. Ell va posar com a títol de la seva obra la paraula *Evangeli* (Mc 1,1): una

paraula grega que significa “Bona Notícia”. Així, ell va ser l’inventor del *gènere literari* d’escrits que hom va començar a anomenar *Evangelis*.

Cap l’any 70, Marc va adonar-se que, si hom només citava paraules de Jesús (com faran després els evangelis gnòstics), podrien ser falsificades, ja que “un text, fora del seu context, fàcilment es converteix en pretext”. Per això situà tot el que Jesús va fer i va dir dins del marc d’una vida que el va dur a la creu i a la resurrecció. Així hi havia un punt de referència fonamental, basat en la història real de Jesús de Natzaret, per a impedir que se li atribuïssin fets o paraules que mai no havia pronunciat.

A l’inici de la seva obra, Marc presenta el projecte de Jesús com a proclamació de la proximitat del Regnat de Déu, que exigeix un canvi en les nostres vides (Mc 1,14-15). Per a un jueu d’aquells temps, “Deu regna” quan es fa justícia al pobre i es crea un món on regni la pau amb justícia¹¹. El Déu que anunciava Jesús vol el bé de tot ésser humà que està per damunt del més sagrat (Mc 2,23-28 i 3,1-6). Per Jesús, l’amor a Déu i al proïsme són inseparables; el culte que Déu vol és inseparable de la justícia i ha de dur a ella. Aquests trets, que ara no podem ampliar, donen raó a la conflictivitat de Jesús i expliquen el fet d’acabar en una creu¹².

4.3. L’aportació de Mateu

L’autor de l’evangeli atribuït a Mateu transmet probablement la tradició de l’església d’Antioquia on Pere hi desenvolupà un gran paper. Segurament

va quedar impressionat per Marc, ja que d’ell pren nombrosos textos que li degueren semblar que expressaven fidelment la tradició apostòlica. Però ell tenia les seves pròpies tradicions (sobretot de paraules de Jesús, com el Sermó de la muntanya) i vol, a més, remarcar dos punts importants per a la seva comunitat. L’un referent a les relacions amb el judaisme: Jesús no ha vingut per a carregar-se’l sinó per a dur-lo a la plenitud; una plenitud que no consisteix en el compliment fonamentalista de la lletra, sinó més aviat en radicalitzar l’amor al proïsme (veure Mt 7,12). Per això, després de la resurrecció de Jesús, la torxa de ser “poble de Déu” passa a tots els pobles de la terra (Mt 28,18-20). Per això Mateu també destaca, encara més que Marc, la importància de l’amor radical al proïsme més pobre, convertint-lo en criteri decisiu per la trobada de les nostres vides amb Déu (Mt 25,31ss).

4.4. L’aportació de Lluc

També Lluc recull el model marcat d’evangeli. Però com Mateu, també ell té les seves pròpies tradicions: les paràboles del fill pròdig i del bon samarità mostren que la misericòrdia és indispensable en tota la relació de l’home amb Déu, enfront del fariseisme d’un “compliment” sense misericòrdia.

Aquesta misericòrdia, que travessa tota la seva narració, arrenca des dels seus inicis amb dos passatges fonamentals: en la seva primera actuació pública, Jesús entra a la sinagoga de Natzaret i declara que “s’acompleix avui” un passatge d’Isaïes que val també com a descripció del Regnat de Déu:

“L’Esperit de Déu està sobre mi: m’ha ungit per a anunciar la bona nova als pobres, proclamar l’alliberament als captius i la vista als cecs, per donar llibertat als oprimits i proclamar un any de gràcia del Senyor” (Lc 4,16-21). Poc després, en l’anomenat “Sermó de la plana”, Jesús pronuncia les seves benaurances, més radicals que les de Mateu, perquè no lloen unes actituds, sinó que declaren a Déu partidari dels que es troben en situació de pobresa, plor, fam i persecució (Lc 6,20-23). Són com una confirmació de la descripció de Déu que Lluc ha posat en llavis de Maria ja abans del naixement de Jesús: el que fa caure del tron als poderosos i omple de béns als pobres (1,51.53).

No ha de resultar estranya, aleshores, la radicalitat de les crítiques de Jesús contra els rics, més forta encara que la d’altres evangelistes, i contra la conversió de la riquesa privada en ídol: ningú pot servir a dos Senyors (16,13).

Segons Lluc, aquest missatge el va entendre molt bé la primera església cristiana de Jerusalem: en ella no hi havia pobres, perquè tots compartien (Fets 2, 42-47 i 4, 32-35).

4.5. L’oportació de Joan

Amb el quart evangeli, ja ens estem apropant a l’aparició dels Apòcrifs. Però el seu autor manté coherentment l’aire de família trobat en els sinòptics. També ell subratlla la humanitat de Jesús i el seu compromís a favor dels éssers humans. El “Fill únic” de Déu va prendre realment *carn en la nostra història* (Jn 1,14). I Joan destaca en la seva primera part que va ser la seva defensa dels que

tenien la vida amenaçada, els malalts, allò que va dur Jesús a entrar en conflicte amb la religiositat dels poderosos d’Israel (Jn 5 i Jn 9).

Aquest motiu no apareix de forma tant intensa com en els evangelis sinòptics, perquè el que és específic del seu autor (del que el Quart Evangeli diu que era “el deixeble estimat” de Jesús) va ser haver descobert tota fondària del misteri de la persona de Jesús. No és tant sols el Messies, el Profeta esperat, sinó que és molt més. Qui el veu a ell veu al Pare (veure Jn 14,9).

Aquest gran descobriment del quart evangelista, la divinitat de Jesús, intuïda, però no explicitada pels Evangelis sinòptics, el va dur a intentar explicar en el seu Evangeli, per activa i per passiva, el gran misteri de Jesús. Altres aspectes, que ja eren prou coneguts per la tradició sinòptica, no apareixen tant destacats en la seva obra.

Però no per això són ignorats: cap altre evangeli anomena tantes vegades a Jesús com a “home”. I seguint l’esquema donat per Marc, i mantingut per la resta dels evangelis canònics, Joan insereix la seva teologia en la història de la vida de Jesús; una vida a favor dels éssers humans i la denúncia d’un culte fals que va acabar duent Jesús a la creu (2,13-22). El testament de Jesús, poc abans d’enfrontar-se a la mort, deixa ben clar què el preocupa realment i vol que els seus deixebles facin realitat a la terra:

“Us dono un nou manament: que us estimeu els uns als altres, com jo us he estimat... En això coneixeran tots que sou deixebles meus: si us estimeu els uns als altres” (13,34-35).

4.6. Judes en els Evangelis canònics

Els quatre evangelis coincideixen dient que Judes va entregar Jesús, va rebre diner a canvi, i l'entrega va ser un factor decisiu en l'assassinat del Mestre. En això últim hi pot haver un avís als cristians en persecució per evitar que no delatin a germans seus més marginats. Però els evangelistes no coincideixen pel que fa als motius de la traïció. Marc (cap l'any 70) només diu que Judes el va entregar després de la unció a Betània i que els summes sacerdots “s’alegraren i prometeren donar-li diners” (14, 1-11).

En canvi Mateu (a començaments dels 80) cita expressament el diner com a *motiu*: “Què voleu donar-me si us l’entrego”? (26,14-16). Lluc (a finals dels 80) tampoc parla del diner com a motiu; només explica que “Satanàs va entrar en Judes”, el qual va anar a trobar als summes sacerdots i caps de la guàrdia per parlar sobre la manera d’entregar-lo, i que ells “s’alegraren i quedaren en donar-li diners” (22, 1-6). L’al·lusió a Satanàs podria recollir el que comentava Lluc després de les temptacions en el desert: que Satanàs va deixar a Jesús “fins que arribés el moment oportú” (4,13). I Joan (cap l’any 100) reprèn el diner com a motiu, anant més enllà de Mateu i coincidint amb Marc, en situar la traïció després de la unció de Jesús a Betània: Judes no entén el significat simbòlic del relat (una dona és la primera que s’adona del valor de la mort futura de Jesús!) i pensa en els diners que s’obtidrien “per donar-lo als pobres”. Però Joan corregeix que no li interessaven els pobres sinó que ell tenia

cura de la bossa comuna i era un lladre (12, 1-8).

Aquesta coincidència en el fet sense aclarir-ne els motius, ha dut a alguns especialistes, partint de la història de Jesús, a una hipòtesi encara discutida i que arrenca del sobrenom de Judes: “Iscariot”. Segons l’etimologia hebrea, la paraula podria significar “l’home del punyal”, al·ludint als sicaris que es distingien per dur un punyal (sicca en llatí) amb el qual poder assassinar als ocupants romans¹³.

En aquesta hipòtesi (recollida amb força en l’òpera rock *Jesucrist Superstar*) Judes, com a revolucionari polític, no acaba de comprendre la passivitat de Jesús enfront l’ocupació romana. Als deixebles no els era fàcil entendre la manera com Jesús anava fent present el Regne de Déu, ja que el poder indefens de l’amor radical de Jesús el podia dur a la mort a la creu (Mc 8,27-33). La sorpresa de Judes no fou que Jesús no baixés de la creu, com li demanaven els seus adversaris (Mc 15, 20-32), sinó que morís en ella: això explicaria la seva desesperació en veure el resultat desastrós —i no volgut— de la seva acció, segons la versió de Mt 27, 3-10 i de Fets 1, 15-19.

Apèndix: la fixació del cànon neotestamentari

Arribats aquí, pot ser útil una mirada molt ràpida al procés pel qual l’absoluta majoria de les Esglésies cristianes dels primers segles, després d’un procés de diàleg llarg i laboriós entre elles, va arribar a considerar els quatre

evangelis clàssics com els únics “inspirats realment per Déu” (en el sentit de 2 Tim 3,16). D’aquí va néixer la paraula “canònics”: del terme grec *canon*, que significa canya, però també regla per amidar algun objecte.

Per arribar a aquesta conclusió, les Esglésies van anar elaborant una sèrie de *criteris fonamentals*: la proximitat en contingut i temps al que va ser el testimoni apostòlic sobre la vida i paraules de Jesús (els escrits incorporats al Cànon han d’haver aparegut, com a tard, en la primera meitat del s.II). A més del fet d’haver estat llegits amb profit en les litúrgies de les Esglésies dels primers segles cristians, de manera que hi hagués coincidència que expressen bé la fe apostòlica rebuda.

Per tot això, quan al segle II hom va haver de posar títols als evangelis que s’intercanviaven les Esglésies (i que al principi eren anònims), van ser atribuïts a un apòstol, o deixeble seu, per mostrar, així, el seu origen apostòlic. Ja vàrem fer notar que era normal en aquells temps aquest procediment de la *pseudonímia*. Els gnòstics també copiaren aquest procediment. Així, que un evangeli fos atribuït a un Apòstol, no implicava automàticament la seva autenticitat.

Hi va haver, sobretot, dos moviments que obligaren a fixar quins eren els evangelis que havien de ser considerats canònics. Dos moviments que:

A) O bé limitaven el nombre de llibres llegits en la litúrgia de les Esglésies (Marció, a finals del segle II va rebutjar com a fals tot l’Antic Testament i va considerar inspirats només l’evangeli de Lluc i 10 cartes de Pau).

B) O bé afegien llibres nous, com els montanistes (Montano va aparèixer a la segona meitat del segle II), que amb les seves profecies creien haver rebut noves revelacions de l’Esperit.

Per arribar a aquesta conclusió van necessitar temps, ja que els contactes no eren fàcils en una època sense internet, sense telèfon, sense avions, i amb freqüents persecucions. I, atès que un dels criteris fonamentals era que el contingut dels llibres reflectís bé la fe apostòlica comuna a les Esglésies, calia trobar l’oportunitat per intercanviar les opinions de cadascuna.

Sobre els evangelis canònics i les cartes de Pau hi va haver unanimitat entre les Esglésies des de la primera meitat del segle II. Però la llista de tot el Nou Testament no es va poder fixar *definitivament* fins el segle IV, quan van acabar les persecucions. Des d’aleshores, l’església catòlica, les protestants i les ortodoxes mantenen els 27 llibres que trobem en el Nou Testament. Tanmateix hi ha llistes provisionals ja en el segle II (l’anomenat *Cànon de Muratori*) i en altres autors anteriors al segle IV.

Uns pocs escrits van estar en debat durant un temps, perquè no totes les Esglésies veien clar si el seu contingut era realment apostòlic. Sigui perquè el text resultava difícil de comprendre (com la *Carta als Hebreus* i l’*Apocalipsi*) o perquè era utilitzat per grups sectaris que s’havien separat de la fe. (Això va passar durant un temps breu amb el quart evangeli, preferit per algun grup que s’havia separat en els segles II i III i que van culminar en les Esglésies

gnòstiques. Algunes Esglésies van dubtar, fins que la Primera Carta de Joan va ajudar a veure que l'evangeli era fidel al que les Esglésies coneixien de la fe dels apòstols).

En el Concili de Nicea (325) es va debatre la llista completa de llibres canònics del nou testament que tenim avui, que va ser ratificada definitivament al Concili de Cartago (397). La decisió de "canonitzar" els quatre evangelis no la va imposar Constantí als bisbes a Nicea. Segons l'autor d'*El codi Da Vinci*, Constantí, per interessos polítics, va obligar a treure dels evangelis els ele-

ments que mostraven la humanitat de Jesús i a introduir la idea de la divinitat, desconeguda fins aleshores. Ja hem vist com tots els evangelis canònics (a diferència dels gnòstics) remarquen el valor de la humanitat de Jesús, de la creu real en solidaritat amb les víctimes de la història, i del compromís a favor dels altres. El que molestava a l'emperador era la plena igualtat de les persones en Déu ("consubstancial") perquè això implicava que el poder màxim ("la monarquia" es deia aleshores) no era soledat absoluta, sinó igualtat compartida: per això quasi tots els emperadors eren arrians.

CONCLUSIONS

Exposarem unes conclusions en ordre invers al de la nostra presentació.

1. Els quatre evangelis coincideixen en el fet que Judes va entregar Jesús als seus adversaris, possibilitant així la seva mort. Sense aclarir realment la causa última de la seva traïció, remarquen progressivament la maldat d'aquesta conducta, per advertir als cristians que eren perseguits per l'Imperi i la religió dominant, del terrible que pot ser una traïció. Una manera d'assenyalar aquesta maldat va ser relacionar la traïció de Judes amb el diner que en va rebre. Però el que era important pels evangelistes no era la causa històrica real de la traïció de Judes, sinó la lletjor d'aquesta traïció.

2. Els quatre Evangelis canònics no són els únics que es van escriure en els

primers anys del cristianisme. Però sí que són els més antics (escrits entre els anys 70 i 100, mentre que els apòcrifs van començar a escriure's a partir de la segona meitat del segle II). Davant la seva aparició, les diferents Esglésies cristianes van haver de dilucidar quins evangelis reflectien amb prou fidelitat històrica el que havia succeït i ho naraven de manera que expressés bé la fe apostòlica de l'Església. Amb aquest motiu elaboraren dos criteris fonamentals: la proximitat al temps en què es va forjar la tradició apostòlica i, a més, si havien estat llegits en la litúrgia de les Esglésies amb profit i amb la convicció de recollir la tradició apostòlica testimoniada per les comunitats cristianes primitives. Així, a través d'aquests escrits, qualsevol Església posterior podrà

posar-se directament en contacte amb la tradició fundant de les Esglésies cristianes. La fixació d'aquest cànon va necessitar temps i no es va poder culminar fins a finals del segle IV, després que el cristianisme va ser acceptat per l'imperi romà. Però ja en el segle II trobem testimoniatges de la "canonització" dels escrits neotestamentaris. No va poder ser, doncs, una manipulació de Constantí.

3. Ja hem vist com va néixer el primer Evangeli (Marc), i perquè va tenir tant d'èxit en el món cristià, fins al punt que des d'aleshores, els que van escriure un "evangeli", van prendre la seva gran aportació teològica: *situar les tradicions sobre Jesús en el marc de la seva vida, una vida que, perquè va posar el bé del ser humà com a criteri decisiu per conèixer la voluntat de Déu, el portà a morir en una creu*. Només que la creu no va ser l'última paraula de Déu sobre Jesús, ja que la seva Resurrecció va manifestar que Déu donava la raó a Jesús sobre els seus botxins, revelant així que la vida acaba triomfant sobre la mort.

Si volem, doncs, aproximar-nos a la història, *hem de partir de la creu, ja que és el fet indubtablement més històric de tots els que coneixem sobre Jesús*. Hem de suposar, per tant, que l'Evangeli que millor expliqui per què Jesús va haver de morir en una creu és el que té més probabilitats de reflectir bé el que va succeir realment en aquell temps.

Hem insinuat que l'Evangeli que millor explica el fet que Jesús morís en la creu és el de Marc, encara que, a la vegada, ens doni també, en la seva obra, el significat teològic dels fets que ens explica. A Jesús el van matar, perquè va

posar el bé de l'ésser humà per damunt de tot, es va posar al costat dels marginats i va denunciar tot tipus d'injustícia. I perquè, com completarà Joan, va estimar als seus fins l'extrem (Jn 13,1-3), es va posar al seu servei (Jn 13,1-20; Mc 10,42-45) i va donar la seva vida lliurement en una creu per amor, i per revelar al màxim l'amor infinit del Pare (Jn 15,13-17; i 3,16).

Que la intuïció teològica de Marc va ser efectivament bona, ho confirma el fet que el significat de la creu era decisiu per als primers cristians. Testimoni d'això el tenim en Pau de Tars, l'autor cristià més antic del qual conservem escrits. Ell va escriure les seves cartes en la dècada dels anys 50 d.C. Per Pau, la creu, no la saviesa merament humana, és el cor de la predicació cristiana i el criteri decisiu per a discernir si el que es diu sobre Jesús respon o no a una autèntica fe cristiana (1 Cor 1,17-31). Això confirmaria la fiabilitat del que Marc ens diu sobre la vida i la mort de Jesús en el seu Evangeli (i la resta dels Evangelis canònics).

4. Els Evangelis apòcrifs no són tan antics com els canònics i el seu tarannà s'allunya molt del que va ser la vida real de Jesús. Amb alguna excepció d'interès, es resumeixen en *el meravellósisme i la salvació pel coneixement*, amb menyspreu pel cos i per la creació (els que van ser dirigits a un públic elitista). Si Jesús hagués tingut l'espiritualitat que aquests li atribueixen, no hagués acabat en una creu, condemnat pels poders polítics, econòmics i religiosos que dominaven el món, marcat com el nostre per la injustícia.

En aquest context resulta obvi que

els apòcrifs gnòstics menyspreïn al Déu creador de l'Antic Testament, i que prenguin com a herois a tots aquells personatges de l'Antic i del Nou Testament presentats negativament per tots dos testaments, que reflecteixin la fe de les grans Esglésies cristianes. Per ells, la salvació no és conseqüència de l'encarnació de la Paraula (Jn 1,14), ni de l'amor immens de Jesús que dóna la seva vida per nosaltres en una creu (Jn 3,16; Rm 3,21-26), ni implica un compromís ètic a favor del germà necessitat, sinó que és fruit del coneixement de què gaudien només les persones privilegiades. Els gnòstics veuen simbolitzades aquestes persones en un personatge del Nou Testament que hauria rebut la revelació privada, oculta, privilegiada, de part de Jesús de Natzaret. A aquesta persona

(Tomàs, Maria Magdalena, Judes o qualsevol altre) atribueixen l'obra ("evangeli") que fonamenta les seves doctrines innovadores, que s'aparten de la fe de les grans Esglésies cristianes.

5. En aquest context hem pogut constatar la nul·la fiabilitat històrica i teològica del que l'*Evangelí de Judes* ens diu, tant sobre el personatge de Judes com sobre la figura històrica de Jesús de Natzaret. El mateix val per les afirmacions de Dan Brown a *El codi Da Vinci* sobre les figures històriques de Maria Magdalena i de Jesús. Allò que en aquest tipus de manipulacions sigui degut a la ignorància i el que procedeixi de la mala voluntat no ens toca judicar-ho a nosaltres. Els seus autors veuran.

1. Henoc etiòpic, perquè s'ha trobat traduït en aquesta llengua.
2. Baruc siríac, perquè s'ha trobat traduït en aquesta llengua.
3. També és recent el descobriment dels documents de Qumran.
4. En castellà, l'edició més completa és la publicada per Trotta en tres volums, amb introducció i notes d'A. Piñero, J. Montserrat Torrents i F. García Bazán: *Textos gnósticos. Biblioteca de Nag Hammadi*: Vol I: *Tratados filosóficos y cosmológicos*; Vol. II: *Evangelios, hechos, cartas*; Vol. III: *Apocalipsis y otros escritos*.
5. La col·lecció "Clàssics del Cristianisme", n. 17, publicà un ample recull dels apòcrifs: *Apòcrifs del Nou Testament* (Ed. Proa, 1990), amb un estudi inicial, introduccions i notes. En castellà: A. de Santos Otero, *Los Evangelios Apócrifos*. Edició crítica i bilingüe, Madrid: Biblioteca de Autores Cristianos 10, 1999 (a més de l'edició hi ha una introducció i notes).
6. "El gnosticismo antiguo y moderno", *Biblia y Fe* 22 (1996) 220.
7. La paraula ve del grec *pléroma*, que significa Plenitud.
8. Els anomenats *docetas*, paraula que ve del verb grec *dokéo*, que significa "semblar".
9. El text ha estat reeditat i comentat per F. García Bazán, *El Evangelio de Judas*, Madrid: Trotta 2006.
10. Per a una informació més àmplia remeto al meu article: "Testimonios literarios de los orígenes del movimiento cristiano. Una introducción breve al Nuevo Testamento", *Revista Latinoamericana de Teología* 21 (2004) 99-119 (condensat a *Selecciones de Teología* 44 [2005] 255-268).
11. Veure el salm 72, que va dirigit al rei, com a lloctinent Déu a la terra. També el salm 145.
12. Remeto als meus articles: "Marcos o la corrección de una ideología triunfalista" (a *Memoria subversiva y esperanza para los crucificados*, Madrid 2003); i "Los responsables de la muerte de Jesús", *RLT* 40 (2003) 39-65.
13. De totes maneres, també segons l'etimologia, podria significar "varó de Kariot" (petit poble al nord de Judea).